

UZ FERETIĆEV PRIJEVOD »PJESME NAD PJESMAMA

Mihovil BOLONIĆ

I

U levitsko-glagoljaškom i opjevanom Vrbniku na otoku Krku rođio se 4. studenog 1769. vrijedni i zaslužni pop glagoljaš i do sada malo poznati hrvatski književnik¹ — pop Ivan Feretić, gdje je i umro 13. ožujka 1839.

Pošto je u svom rodnom mjestu stekao osnovnu i bogoslovsku naobrazbu, bio je zaređen za svećenika — u Krku 23. rujna 1793. Prema tadanjoj praksi šalje ga krčki biskup Ivan Antun Šintić (1792—1838) na više nauke u Veneciju². Nakon završene retorike vraća se god. 1795. obogaćen znanjem u svoju biskupiju.

Međutim, ne ostaje u svojoj biskupiji, već polazi u susjednu, senjsku biskupiju gdje službuje najprije kao kapelan u Gospiću a zatim u Praputniku — u modruškoj biskupiji³. Zatim se vraća u Vrbnik gdje proživi svoj vijek kao ugledan i radin član vrbničkog seoskog kaptola.

Svojim znanjem isticao se nad drugim svećenicima, zato su Vrbničani pričali svakojake anegdote o njegovoj učenosti. Dok je bio mlađi, mnogo je putovao. Tako je zalazio u župe susjedne senjsko-modruške biskupije gdje je župnicima pomogao u ispovijedanju i pripovijedanju, a na Trsatu je više puta držao naučne teološke dispute sa župnicima iste biskupije⁴.

Evo što je o njemu zapisao Vrbničanin Josip Antun Petriš (oko god. 1857): »Pop Ivan Feretić pokojnoga Ivana, glasoviti pridikač ..., jer hodeći na više kraj po senjskoj biskupiji, budući često zvan za predikat u mnoge plovanije ...«⁵. I opet: »Bil je učitelj vridni pop Ivan Feretić p. a. Ivana ...«⁶ koji je uz druge ugledne i učene svećenike —

1. IVAN MILČETIĆ, *Vlaški i stari romanski jezik na Krku*. Sitniji prilozii, str. 12-20 (separat), Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. IX (1904), svez. 1.

2. Vidi BISKUPSKI ARHIV KRK, Dimissoriales 1794 (za biskupa Šintića).

3. ISTO, Dimissoriales ... »5. III 1795. Rdo Johanni Ferretich in Ospich ad libitum«; kao i br. 118/28, koji je sačuvan u arhivu župnog ureda u Vrbniku.

4. IVAN MILČETIĆ, nav. dj., str. 13.

5. I. GRŠKOVIĆ — V. ŠTEFANIĆ, »Nike uspomene starinske« Josipa Antuna Petriša (1787—1868). Poseban otisak iz Zbornika za narodni život i običaje, knj. 37, JAZU, Zagreb, 1935, str. 131. (U daljnjem citiranju: PETRIŠ).

6. ISTO, str. 113.

glagoljaše držao privatnu školu za odgoj svećeničkih kandidata⁷. I na drugom mjestu opet piše: »Već imenovani pop Feretić bio je vele višt u likariji, ličio je s travami, od kojih mnogo široko poznavanje imao je. Ovi redovnik ličio je srićno i od ujida zmiije tako da k njemu od mnogih stran dohodaahu ljudi ličiti se...«⁸.

Dok je u mlađim godinama dosta putovao, u starijim je godinama mnogo čitao i pisao. U tom smislu piše isti Petriš: »Pop Ivan Feretić, koji je pak i mnoge knjige učinil, ali je ni stavil na štampu«⁹. I onda ponovno piše o tome: »On je pisao i historiju, tj. povestnicu od Verb-nika, u kojoj je tikao povistnicu i od drugih mesta i od svega Vejskoga školja¹⁰; ... i Index alfabeticum herbarum..., kojega je on napravio u tri jezika: harvatski, talijanski i latinski, a mnogim travam je postavljao i gerški naslov. Bio je napravio i prigovaranje (disputa), koji je najveći svetac u raju; život, muku i smert svete Margarite u verse i mnoge druge bogoljubne pisme ispisao je...«¹¹

Feretić je iza sebe ostavio bogatu književnu baštinu, tj. više djela u rukopisu, koja sadrže uglavnom: povijest, pjesme i bilinstvo¹². Pisana su latinicom, hrvatskim jezikom (na vrbničkom narječju) — osim nekoliko latinskih pjesama, pravopisom onoga vremena adaptiranog talijanskim grafičkim navikama,¹³ a prepisivana na čisto od tadanjih vrbničkih klerika (žakna)¹⁴. — Do sada je štampano samo nešto iz nje-gove povijesti grada i otoka Krka¹⁵ i »Litopisanja stvarih dogojenih god. 1792. — 1814.«¹⁶

Ovdje donosimo popis njegovih djela kronološkim redom.

1. — POHVALE OD SVETOGA IVANA KRSTITELJA PROROKA I MUČENIKA, u kojoj se dokaživa, da Ivan jest najveći od svih svetaca i svetic božjih, i to polag svidočanstva Isukarstova ..., — Godine 1812 — u 4°, stranica 50, u prozi¹⁷.

2. — POPIVANJA SVETA U SVETIH KNJIGAH PISME PISAM NAZVANA iliti Druženje ali zaručenje Karsta Gospodina s Crikvom

7. Uspor. MIHOVIL BOLONIĆ, Školovanje krčkih glagoljaša (u rukopisu); PETRIŠ, str. 113-114; IVAN GRŠKOVIĆ, Školstvo i prosvjeta u Vrbniku, Krčki kalendar 1941, Zagreb 1941, str. 1-34 (posebni otisak).

8. PETRIŠ, str. 131, 3.

9. ISTI, str. 114.

10. Vegla, Veglia, od toga Vejski školj = Krk i krčki otok.

11. PETRIŠ, str. 131.

12. Uspor. VJEKOSLAV SPINČIĆ, Crtice iz hrvatske književne kulture Istre, Zagreb 1926, str. 32; I. MILČETIĆ, nav. dj., str. 14; IVAN GRŠKOVIĆ, Školstvo i prosvjeta u Vrbniku u doba crkvene uprave, Otisak iz Krčkog kalendara 1941, Zagreb 1941, str. 4.

13. Uspor. PETAR SKOK, Feretićeve prevod »Pjesme nad pjesmama«, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, VIII (Beograd, 1928), str. 60-63; IVAN MILČETIĆ, 7 Pop Ivan Feretić, krčki historik (1769—1839), Manji prilozi za Povijest književnosti Hrvatske, Građa JAZU, knj. 7, Zagreb 1913, str. 358-360.

14. ISTO, str. 329; V. SPINČIĆ, nav. dj., str. 32.

15. U polumjesečniku PUČKI PRIJATELJ u Krku, god. 1901. i 1903.

16. ISTO u god. 1901, 1902. i 1903.

17. Uspor. I. MILČETIĆ, Vlaški... str. 13-14; ISTI, Feretić, istorik..., str. 329; V. SPINČIĆ, nav. dj., str. 32-34; I. GRŠKOVIĆ, nav. dj., str. 4-6; P. SKOK, nav. dj., str. 59-74; HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, II. str. 494, Zagreb 1941; ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE I. str. 502, Zagreb 1955.

Svetom ... redkom iliričkim upravna i u ovu knjižicu uložena trudom Ivana Feretića, Crikve Plovanske Vrbničke redovnika. Lito Gospodnje 1815. — Stranica 36, u 4°, i to do stranice 8. predgovor u prozi, a na ostalih 28 stranica na svakoj drugoj doslovni prijevod u prozi, a na svakoj drugoj u stihovima (parafraza).

3. — KOMAD (FRAGMENT) SKAZANJA I POVIDANJA OD GRADA I OTOKA KRČKOGA ILITI VEJSKOG, dilo ogovorno, priplemeni-timi bileškami okrašeno i obogaćeno, ter iz privrednih skazanja i zem-ljopisalaca izvađeno i u ovu sridnju knjigu kratkim načinom, virno, u koliko je moguće, složeno i spisano pomnjom i trudom Popa Ivana Feretića plovanske i starešinske (Dekanalske) crikve Vrbnika redov-nika. 1819. — Stranica 222, u 4°, i oko 100 stranica kasnijih dodataka.

4. — PRAMKRENTJE PRIGOVARATELJNO (APOSTROPHE CON-(Atheistarum) samimi naravskimi i posve kratkimi razlogmi u kratko i lahko pridobivajuse (evincuntur). Dilo sabrano, ispisano, i pomnjivo napravno od Popa Ivana Feretića, Redovnika Plovanske crikve od Verb-nika. G. G. 1823. — Knjiga u 4° s predgovorom i uvodom u prozi do 23. stranice, a zatim u stihovima od stranice 26 — 70.

5. — LITOPISANJA STVARIH DOGOJENIH GOD. 1792. — 1814. — Knjiga je ispisana godine 1824. u 4° na 142 stranice, a sadržava po-vijest od francuske revolucije do god. 1814. uključujući i Napoleonovu smrt — i s posebnim obzirom na otok Krk.

6. — PISME I POPIVANJA IVANA FERETIĆA, Redovnika stare-šinske, iliti Dekanalske Crikve od Vrbnika, složene za veću slavu Božju i svetac njegovih, tolikojer za hasan i korist duhovnu svakoga človika. U Vrbniku G. G. 1825. — Knjiga je u formatu 28x19 cm na 292 stranice. Pjesme su uglavnom nabožnog sadržaja. Uz ove dolaze i oveća pjesma: **»Pisma od pregrubih stvari, koje Francezi učiniše u vrime svoga nesrićnoga priobrnutja, talijanski Rivoluzione, i to bi Go-dišća Gospodinova 1792. i naprida«** (str. 206—216). Pjesma počinje ovim stihovima:

**Nu poslušaj sada dragi pobratime
Koji nosiš slavno od Hrvata ime
Što ti kažem, i da glavom krećeš,
Jer da jest moguće, virovati nećeš.»**

Zatim slijedi **»Pisma od krvavoga boja, ki je se dogodio med ce-sarskom i franceskom vojskom«** god. 1800. na rijeci Tanaru u Italiji (str. 216-222). — Na koncu dolazi **»Pisma od strašnoga i najzadnjega suda Božjega«** s tumačenjem te pjesme u prozi (227-283). Sadržaj je uzet iz Apokalipse.

7. — KAZALO BUKVIČNO raznih trava, zatim »mnogih drivah, sta-blah, i travah, trimi jeziki ispisana (hrvatski, talijanski i latinski) i iz

18. IVAN FERETIĆ, Pisme i popivanja . . . , str. 206.

mnogih travoznanaca, a to za veću lahkoću svakoga, koji želi uživati se u poznanstvu od travoznanstva. Sabrano pomnjom popa Ivana Feretića lito 1830. Prikazano svakomu Slavincu, koji bude hotel obogatiti se s ovim lipim poznanstvom, i uživati se u ovom otajstvenom i božanstvenom nauku. — U knjizi koja ima 133 stranice u 4° dolaze također u tri jezika i nazivi raznih riba, morskih i slatkovodnih, ptica, itd.

8. — Osim ovdje navedenih djela sačuvano je u ostavštini popa Ivana Feretića i opsežnih fragmenata o prastanovnicima Balkanskog poluotoka, sabranih iz mnogih pisaca koji su se tim pitanjem bavili.

Nijedno od Feretićevih djela nije posebno štampano, osim što je štampano u polumjesečniku »Pučki prijatelj« u Krku nekoliko poglavlja (redovito nepotpunih) iz njegove povijesti grada i otoka Krka¹⁹ i u cijelosti (ali bez autorova komentara) »**Litopisanja stvari dagojenih god. 1792. — 1814.**«²⁰

Budući da će o životu i radu popa Ivana Feretića biti drugdje opširno pisano²¹, ovdje se želimo nešto opširnije pozabaviti samo njegovim prijevodom »**Pjesme nad pjesmama**«.

II

Od sprijeda navedenih Feretićevih djela dva su pobudila poseban interes kod dvojice hrvatskih znanstvenika i akademika i to: **prof. Ivana Milčetića i dra Petra Skoka**. Prvi, koji je zapravo i prvi upoznao hrvatsku kulturnu javnost s popom Ivom Feretićem, zainteresirao se posebno za njegovu povijest grada i otoka Krka (sprijeda pod 3). O tom Feretićevom najvećem i najvrednijem djelu napisao je oveći prikaz pod naslovom: »**7. Pop Ivan Feretić, krčki istorik (1769—1839)**«²². Već mnogo ranije (1904) — pozivajući se na Feretićevu povijest i citirajući ga — napisao je u naučnim krugovima zapažen članak o vlaškom i starom romanskom jeziku na otoku Krku²³. Ovim člankom pobudio je osobit interes uvaženih romanista i tako je Feretić sa svojim originalnim bilješkama o starom romanskom jeziku dospio u povijest romanske filologije²⁴. U citiranom članku napisao je za Feretića: »Vrijedno će biti pozabaviti se drugdje oko djela ovoga vrijednog vrbničkog popa i doslije nepoznatog hrvatskog književnika...«²⁵

Međutim, pažnju drugoga, tj. dra Petra Skoka, privukao je Feretićev prijevod »**Pjesme nad pjesmama**« (sprijeda pod 2) u prozi i stihovima uz odnosni predgovor i komentar. Svoje mišljenje o značenju toga prijevoda iznio je akademik Petar Skok u svojem članku **Feretićev prevod »Pjesme nad pjesmama«** uz koji je donio i njegov parafrazirani prijevod u stihovima, i to u cijelosti, ali bez predgovora i njegovog komentara²⁶.

19. Vidi bilj. 15.

20. Vidi bilj. 20.

21. KRČKI ZBORNIK, svezak 1, Rijeka 1970.

22. IVAN MILČETIĆ, vidi bilj. 13.

23. Vidi bilj. 1.

24. Uspor. I. MILČETIĆ, Feretić, istorik . . . , str. 356 i biblij. 1 na istoj stranici.

25. I. MILČETIĆ, Vlaški . . . , str. 14.

26. Vidi bilj. 13. i 17.

Evo što o tome piše sam Skok: »Baveći se dulje vremena studijom imena mjesta na ostrvu Krku (Hrv. primorje), dopade mi dobrotom g. dra Feretića, zubnog ljekara na Sušaku literarna ostavština popa Ivana Feretića iz Vrbnika. Dva njegova rukopisna djela pobudiše u mene specialan interes, i to: 1. poveća njegova istorija ostrva Krka i 2. prevod t. zv. Solomonove **Pjesme nad pjesmama**. Prvo djelo imade stanovitu dokumentarnu vrijednost. — Sve ove podatke (tj. o starom romanskom dijalektu i ostacima rumunjskog jezika na Krku, o. M. B.) preštampano je pokojni Milčetić u **Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena**, sv. IX, p. 12-20...«²⁷ — Izgleda da P. Skoku nije bio poznat sprijeda citirani Milčetićev prikaz o povijesti grada i otoka Krka, jer ga nigdje ne spominje²⁸.

I onda nastavlja: »Druga, manja rukopisna sveska od 25 listova, učini mi se ipak daleko interesantnija za našu literarnu istoriju od ove povijesti, i to ponajprije radi toga, što mi nemamo starijih prevoda ove veoma interesantne zbirke jevrejskih svadbenih lirskih pjesama²⁹. Kad sam uzeo u ruke Buddeov opširni komentar ove antologije jevrejske svadbene lirike, da ga uporedim s Feretićevim prevodom, moj je interes za njegov rad postao sve veći. Opazio sam naime, da je on, uza sve što u svome predgovoru i naslovu stoji na isključivo katoličkom gledištu u pogledu interpretacije Solomonove **Pjesme**, pokazao znatnu samostalnost u pogledu poimanja ove lirike«³⁰.

Na temelju komparacije Feretićevog prijevoda **Pjesme nad pjesmama** s drugim starijim tekstovima Skok dolazi do slijedećih zaključaka:

1. — Na prvi pogled je jasno da se Feretić ne drži dotadanih prijevoda, tj. »a on ne daje čisti prevod biblijskog teksta«³¹. On se, doduše, kao i ostali biblijski tekstovi, drži diobe u osam poglavlja,« ali unutar samoga teksta on uvodi tačne naznake dijaloza, tako da se u njegovu prevodu tačno može razabrati, što govori zaručnik, a što zaručnica, a što hor, koji on zove **skupišće**«³².

2. — Da se je Feretić pri prevodenju držao mišljenja, koje je bilo u XVIII stoljeću vrlo rašireno, da je **Pjesma nad pjesmama** zapravo drama«³³.

3. — Po mišljenju P. Skoka Feretićev je prijevod još važniji i s jednog drugog vidika, tj. što je on u svojem prijevodu dao zapravo dva rada — prijevod u prozi i u stihovima. Na lijevoj je stranici dao prijevod biblijskog teksta u prozi, držeći se tačno diobe u poglavlja i

27. P. SKOK, nav. dj., str. 59.

28. Tj. u citiranom djelu.

29. Tu Skok ima slijedeću bilješku: »O ovakovom shvaćanju Solomonove **Pjesme**, koje se općenito uzima u današnjoj nauci, upor. Prof. D. Dr. K. Budde (Marburg), **Das hohe Lied** u Kautzsch, **Die heilige Schrift des alten Testaments**, 4. izd., sv. II, p. 391. Pored opširnog tekst-kritičnog i stvarnog komentara razdijeljena je tu čitava **Pjesma** na lirske pjesme, koje je sačinjavaju. (str. 59).

30. P. SKOK, nav. dj., str. 59-60.

31. ISTI, str. 60.

32. ISTO. — »Skupišće«, tj. skupština ili sabor, vjerojatno prema grčkom uzoru.

33. — ISTO. — Uspor. Enciclopedia Cattolica, Vatikan 1949, III, stupac 625-628.

numeriranja biblijskih stihova, a na desnoj strani donosi parafrazu biblijskog teksta u dvanaestercima sa cezurom poslije šestoga sloga i s rimom **aa bb cc ...**»³⁴.

4. — Feretić se točno drži biblijskog broja glava i stihova ne samo u proznom prijevodu već i u pjesničkoj parafrazi. Isto tako i u proznom prijevodu kao i u pjesničkoj parafrazi točno označuje što koji govori, tako da dramski karakter, prema shvaćanju XVIII stoljeća, dolazi do izražaja i u proznom prijevodu kao i u pjesničkoj parafrazi.

5. — P. Skok zatim obećaje da će u posebnoj studiji obraditi »u kojem se pravcu kreće ova Feretićeva parafraza ... isto kao i pitanje, koji biblijski tekst, u kojem jeziku i koji komentar upotrebljava«. I onda zaključuje: »Ovaj puta utvrđujem samo to, da je njegova pjesnička parafraza jedina, koja postoji u našoj književnosti prije preporoda. Već samo ova činjenica dovoljan je razlog, da se Feretićev rad publicira ...»³⁵.

6. — Za filologa P. Skoka Feretićev je rad interesantan i kao lingvistički dokument, to više što isti potječe iz god. 1815, »dakle iz vremena, kad nije bilo za srpsko-hrvatski jezik ni utvrđene ortografije, ni utvrđenog jedinstvenog jezika»³⁶. — Stoga Skok u svojem daljnjem izlaganju, prije samog teksta Feretićeve **Pjesme nad pjesmama** u stihovima, posvećuje posebnu pažnju Feretićevoj ortografiji i jeziku³⁶, o čemu mi ovdje nećemo govoriti, jer to ne spada u okvir ovog članka.

III

Kojih tridesetak godina kasnije prof. **Josip Hamm** osvrnuo se na prikaz P. Skoka o Feretićevom prijevodu **Pjesme nad pjesmama**. U svojem članku **Starohrvatski prijevod »Pjesme nad pjesmama»** poziva se na Skokovu izjavu da će to »u kojem se pravcu kreće ova parafraza, isto kao i pitanje, koji biblijski tekst, u kojem jeziku i koji komentar upotrebljava« biti »predmet zasebne studije»³⁸. A budući da do te studije nije nikada došlo, Feretićeva bi parafraza — prema mišljenju prof. Skoka — do danas ostala »jedina, koja postoji u našoj književnosti prije preporoda« (l. c.)³⁹.

Prof. Hamm postavlja težište pitanja na citirane Skokove riječi i onda nastavlja: »Izdavaču se neobičnom činila Feretićeva podjela, jer je cijela pjesma kod njega (a to se odnosi i na dispoziciju, odnosno na prozni dio) dobila dijaloški oblik, u kojem se moglo razabirati, što govori **zaručnica**, a što **kor** (koji je Feretić — valjda po grč. uzoru — zvao **skupišće**). Skok je mislio da »nije nemoguće, da se je Feretić pri svome prevođenju držao mišljenja, koje je bilo veoma rašireno u

34. — P. SKOK, str. 60. — P. Skok je u cijelosti štampao samo pjesničku parafrazu.
35. ISTO.

36. Vidi bilj. 13.

37. U časopisu Staroslavenskog Instituta u Zagrebu — SLOVO, Vajsov zbornik, br. 6-8, Zagreb 1957, str. 195-230.

38. P. SKOK, nav. dj., str. 60.

39. Navedeni članak str. 195.

18. stoljeću, da je Solomunova **Pjesma nad pjesmama** zapravo drama«, pa to isto ponavlja i nešto dalje kada kaže da je njegova podjela bila »prema shvaćanju 18. stoljeća« (ib.). Treba ovdje našeg uvaženog filologa malo nadopuniti³⁹.

U nastavku članka prof. Hamm ističe činjenicu kako je već od vremena Origenova (III stoljeće) bilo u Crkvi rašireno mišljenje da **Zaručnica** u tom djelu simbolizira, ili treba da simbolizira, ljubav zajednice — Crkve — prema Kristu, te kako je u tome bila dana mogućnost da se **Pjesma** pokuša prikazivati u dijaloškom obliku. U vezi s time piše kako je već od XII stoljeća bilo pokušaja da se tekst razradi kao melodrama ili drama, u kojoj se uz **Zaručnicu** i uz **Kralja** javlja i **kor**, tj. zbor jerusalimskih djevojaka. »Tako se davno prije XVIII stoljeća« — nastavlja Hamm — »pojavi mišljenje, da je **Pjesma nad pjesmama** zapravo drama — ljubavna, liriska, puna erotike i melosa, kojom su se s koljena na koljeno prenosile najljepše poredbe i najtoplije, najiskrenije riječi, koje su čovječanstvu ostale od jedne od najljepših i najstarijih lirika svijeta.«⁴⁰

Zatim dodaje na drugom mjestu: »Prema tome i dramski oblik, i podjela na zborove i protagoniste, i mistička tumačenja odnosa **Zaručnika** i **Zaručnice** mnogo su stariji od XVIII stoljeća, i Feretić je u svojoj parafrazi mogao nadovezati i na koje starije (latinsko ili talijansko) djelo, kakvih je tada bilo u većem broju.«⁴¹

U dokaz svoje tvrdnje prof. Hamm iznosi činjenicu kako se dramski oblik **Pjesme nad pjesmama**, i podjela na zborove i protagoniste, tj. **Zaručnicu** i **Zaručnika**, nalazi već u starim rukopisnim glagoljskim brevijarima, pisanim najvećim dijelom u XIV i XV stoljeću, od kojih se sačuvalo desetak primjeraka — među njima i vrbničkom IV iz XIV stoljeća⁴². U tim naime brevijarima uz navečerje rođenja Bl. Djevice Marije (8. IX) ima svoje stalno mjesto i **Pjesma nad pjesmama** s odnosnim dramskim oznakama, koje su u štampanim brevijarima bile izostavljene. Tu uz **glas Sanamnice** (od Sunamitis) dolazi i **glas Solomuna**, na čije je mjesto pod utjecajem Origenove **unio mystica** stupio Krist, tj. **glas Hrista** ili slično. A uz ove protagoniste spominje se i zbor jerusalimskih kćeri (glas dćeri **jerusalimskih**). Ovakav starohrvatski tekst **Pjesme nad pjesmama**, kakav je sačuvan u spomenutim glagoljskim rukopisima pisanim najvećim dijelom u XIV i XV stoljeću, preveden je u ovom obliku iz latinskoga jezika, i to iz Vulgate, s tragovima Latina Vetus). »Ovo uz opće podudaranje u tekstu« — piše prof. Hamm — »pokazuje i neka mjesta, u kojima je prevodilac neke riječi iz Vulgate bio krivo pročitao i, razumije se, krivo ih preveo«⁴³. Dalje u tekstu iznosi te krivo prevedene riječi.

U vezi s time Hamm tvrdi: »Glagoljski brevijari pružaju na taj način jasan dokaz, da se **Pjesma nad pjesmama** nekoć i kod nas shvaćala kao dijalog između pastirice Sulamit (koju naši tekstovi — opet svi bez izuzetka — prema Septuaginti i prema starijoj latinskoj verziji (Versio Antiqua, Latina Vetus) zovu **Sanannicom**, od **Sunamitis**

40. ISTO, str. 195-196.

41. ISTO, str. 197.

42. ISTO, str. 200 i dalje.

43. ISTO.

(prema **Sulamitis, Solamitis**, kako ima mlađa Vulgata) i kralja Solomuna, na čije je mjesto pod utjecajem Origenove **unio mystica** došao Krist, i između zbora kćeri jerusalimskih, na koji se na nekoliko mjesta u **Pjesmi** direktno upućuje ... Po nekim znacima može se zaključiti, da je ta podjela morala biti vrlo stara, i da je tek s vremenom gubila onaj smisao što ga je nekoć imala⁴⁴. Dapače — prof. Hamm — prema nekim netočnim čitanjima i razvezivanju kratica zaključuje da su i najstariji sačuvani tekstovi glagoljske **Pjesme nad pjesmama** samo prijepisi još starijih, mnogo starijih glagoljskih matrica⁴⁵.

Stoga Feretićeve pjesnička parafraza **Pjesma nad pjesmama** — prema prof. Hammu — ne bi bila »jedina koja postoji u našoj književnosti prije preporoda«, kako to tvrdi prof. P. Skok.

Iza ovog većeg uvoda (str. 195-213) slijedi cijeli starohrvatski prijevod **Pjesme nad pjesmama** prema vatikanskom kodeksu illirico 6 iz sedamdesetih godina XVI stoljeća uz stanovite potrebne ispravke prema IV vrbničkom brevijaru⁴⁶.

IV

Nakon što smo iznijeli mišljenje prof. Petra Skoka i prof. Josipa Hamma o Feretićevoj **Pjesmi nad pjesmama**, reći ćemo sada nešto o samom Feretićevom djelu i o njegovom značenju⁴⁷.

Prema Feretićevom običaju i ovaj rukopis ima dva naslova, tj. jedan na latinskom, a drugi na hrvatskom jeziku. Oba su naslova podjednaka, međutim ni jedan ni drugi ne možemo ovdje doslovce citirati jer ih, na žalost, nije nitko doslovce citirao, a samo se djelo negdje zametnulo. Od latinskog naslova sačuvano nam je samo ovoliko: **Poemata Sacra. Omnia haec Metro illirico digesta 1815**«. Od hrvatskog nam je sačuvano ovo: **Popivanja sveta u Svetih knjigah pisme pisam nazvana illiti Druženje ali zaručenje Karsta Gospodina s Crikvom Svetom ... redkom illiričkim upravna i u ovu knjžicu uložena trudom Ivana Feretića, Crikve Plovanske Vrbniške svećenika. Lito Gospodnje 1815.**«⁴⁸

Knjižica ima 36 stranica u 4°. Na prvih osam stranica nalazi se piščev predgovor »**Govorenje predpostavno**« u prozi u kojem izlaže katoličko crkveno tumačenje **Pjesme nad pjesmama**. Feretić zastupa, kako je već u samom naslovu rekao, alegorijsku interpretaciju prema kojoj ova lirska ljubavna pjesma između zaručnika i zaručnice označuje ljubav Jahve i njegovog izabranog naroda, odnosno, primijenjeno na Novi zavjet, međusobnu ljubav Krista i Crkve⁴⁹.

Iza predgovora — na ostalih 28 stranica — dolazi prijevod u prozi i u stihovima **Pjesme nad pjesmama**, i to pod naslovom »**Počimlje Pis-**

44. ISTO, str. 198.

45. ISTO, str. 204.

46. ISTO, str. 214-229..

47. Na žalost kod ovoga moram se omediti na ono što je tu i tamo o tome napisano, kao i na samu pjesničku parafrazu, jer se je Feretićev original negdje zametnuo.

48. Uspor. I. MILČETIĆ, Vlaški ..., str. 13; V. SPINČIĆ, nav. dj., 32-33; I. GRŠKOVIĆ, nav. dj., str. 4.

49. Uspor. Enciclopedia Cattolica. bilj. 33; BIBLIJA, izd. Stvarnosti, Zagreb, 1968. Dodaci, str. 273.

ma Pisam. Značajno je što Feretić u naslovu ispušta riječ »Solomunova« koja se nalazi redovito u svim biblijskim tekstovima. Isto tako ispušta Solomuna i u samom tekstu (I,1). — U svojem rukopisu ostavio nam je Feretić zapravo dva rada, tj, on prevodi **Pjesmu nad pjesmama** u dva oblika, i to u prozi i u stihovima. Na lijevoj strani nalazi se prijevod biblijskog teksta u prozi, držeći se točno biblijske diobe u poglavlja i numeriranja stihova, a na desnoj prijevod u stihovima (parafraza) biblijskoga teksta u dvanaestercima s cezurom poslije šestoga sloga i s rimom **aa bb cc**. I u pjesničkoj se parafrazi Feretić drži uglavnom biblijskog broja i stihova.

I na kraju na obje strane rukopisa stoji zapisano: »S:N:V:S:B:S:O: i S: i D:S:B:V:D:M:S:S i S:B:A:SVARHA«⁵⁰

I na koncu još nešto o značenju Feretićeve djela.

1. — Prema Skoku Feretić kod prevođenja stoji isključivo na katoličkom gledištu u pogledu interpretacije tzv. Salamonove **Pjesme nad pjesmama**. To katoličko crkveno tumačenje izložio je Feretić u predgovoru svoga djela »**Govorenje predpostavno**« (str. 1-8)⁵¹.

Riječ je, naime, o alegorijskom tumačenju ove svetopisamske knjige, koje je kršćanska crkvena tradicija zastupala od svog početka do najnovijeg vremena, a koje je već držala i židovska tradicija, gledajući u njoj sliku bračnog odnosa Boga (Jahve) prema Izraelu, odnosno u Novom zavjetu ljubav Krista prema Crkvi (uspor. Ef 5,22 i sl. ;2 Kor 11,2), ili pak ljubav pojedine duše prema Bogu, osobito ljubav najljepše duše, tj. ljubav prečiste Djevice Marije⁵².

Takvo alegorijsko shvaćanje **Pjesme nad pjesmama** Feretić ističe već u samom naslovu svoga djela. U naslovu, naime stoji: »Popivanja sveta u Svetih knjigah pisme pisam nazvana **iliti Druženje ali zaručenje Karsta Gospodina s Crkvom Svetom ...**« Ovime Feretić već u samom naslovu naglašava pavlovsku misao o sjedinjenju ili zarukama s njegovom Crkvom, tj. alegorijsko značenje »**Pjesme nad pjesmama**«.

Ovu alegorijsko-mističku interpretaciju ističe Feretić i u samom tekstu, tj. u onom u stihovima koji mi je pri ruci. Uz Zaručnika (Jahve) i Zaručnicu (Izrael) u Feretićevom tekstu dolazi i kor (»Divojčice Sionske«) te »skupišće« (zbor) koje kao kolektiv ima mistično značenje. Tako iza stiha VI, 11 (»Skupišće«):

11. Neznah i smutih se, pamet m'osta slaba Radi kol,i kočij od Aminadaba.

postavlja podnaslov (pouku, uputu — prema grčkom didaskalije (:Zaručnica govori skupišću žudijskomu, kojese ima obratiti na virru Isusovu na svarhi od svita. Iza ove upute slijedi stih:

50. Uspor. P. SKOK, str. 63-64. — Sve na veću slavu Božju — Slava Ocu i Sinu i Duhu Svetomu — Blaženoj vazda Djevici Mariji — Svim Svecima i Sveticama Božjim — Amen.

51. — Uspor. P. SKOK, nav. dj., str. 59, 63.

52. Uspor. EC, stup. 626-628; CORNELLY-MERK, Introductionis in S. Scripturae Sacros Compendium, I, str. 502; BIBLIJA (izd. Stvarnosti), Dodaci, str. 273; IVAN ŠARIĆ, Sveto Pismo, I izd., II dio, str. 223; ISTI, II izdanje 1959. str. 974; HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, Zagreb 1941, str. 471.

12. Vрати povrati se draga Sulamiti,
Vрати, povratise, da te možem zriti⁵³.

I opet na početku Pogl: VII postavlja slijedeću pouku: »Sveti Zaručnik govori od skupščine, illiti Saborišća Žudijskoga, koje oće biti njegova nova zaručnica kad se bude obratiti na svarhi od svita«.⁵⁴

Slično ponavlja i u slijedećim podnaslovima, tako ispred VII,6:

6. O' kol' lippa jesi, i kako krasotna,
Pridraga sestrice kakosi raskošna.

»Zaručnica govori Skupišču jurve obraćenu«.⁵⁵ I opet pred VII, 10:

10. Ja dragomu momu, i dragi moj menni,
Enno stoji k' menni lippo okrenjeni.

»Skupišće jur k' Isukarstu obraćeno govori«,⁵⁶ te pred VII, 12:

12. Rano stanimose v' Vinograd pojdimo,
Akoj veće procval u njem da vidimo.

»Draga govori u jedno s' zborišćem obraćenim«.⁵⁷

Isto tako pred VIII, 9:

9. Sestraj naša lippa, i posve pristala,
Al još nima sasac, jer je jako mala.

»Zaručnica govori od zborišća obraćena«⁵⁸, te napokon pred VIII, 11:

Od kada sam našla ja pri njemu mirnost.

11. Ja jesam zid jaki, moje parsi tverdost,

»Sinagoga illiti zborišće obraćeno«⁵⁹.

2. — Drugo što je posebno privuklo pažnju P. Skoka jest činjenica što je Feretić svojem prijevodu dao oblik drame, odnosno dramskog dijaloga iz kojeg se točno razabire što govori zaručnik, što zaručnica, a što kor koje on zove »skupišće« i »skupščina«⁶⁰. — On se doduše uglavnom drži, kao redovito i drugi biblijski tekstovi, diobe u osam poglavlja, ali unutar samog teksta on uvodi točne oznake dijaloga kao i druge bilješke (didaskalije), kako smo sprijeda vidjeli (IV, 1), što se u ranijim biblijskim tekstovima nije nalazilo. — Kod Feretićeve prijevoda nastupaju Zaručnik i Zaručnica, koje on na drugom mjestu također zo-

53. P. SKOK, nav. dj., str. 71.

54. ISTO.

55. ISTO, str. 72.

56. ISTO.

57. ISTO.

58. ISTO, str. 73.

59. ISTO.

60. ISTO, str. 59-60.

ve **Dragi i Draga**⁶¹, zatim kor »**Divojčice Sionske**«⁶², te zbor kao kolektiv »**Skupišće**«⁶³, »**Prijatelji Zaručnikovi**«⁶⁴ i napokon »**Sinagoga iliti zborišće obraćeno**«⁶⁵.

U ovakvom Feretićevev postupku vidimo njegovu suvremenost, jer, premda je već Origen (in Ct. hom. 1) smatrao da je **Pjesma nad pjesmama** pisana u obliku drame (in modum dramatis), tek od XVII stoljeća dalje pokušavali su je dijeliti u činove i prizore,⁶⁶ što ne isključuje pokoji raniji pokušaj⁶⁷. Stoga držim da Skok pravilno zaključuje kad kaže »da se je Feretić pri svome prevođenju držao mišljenja, koje je bilo veoma rašireno u 18. stoljeću, da je **Solomonova Pjesma nad pjesmama** zapravo drama«⁶⁸ i opet: »da dramski karakter, prema shvaćanju 18. stoljeća, dolazi do izražaja u proznom prevodu kao i u pjesničkoj parafrazi«, te da se kod prevođenja služio kojim takvim talijanskim ili latinskim suvremenim tekstom. Međutim, poznato je da u izvorniku **Pjesme** nema nikakvih naslova, ni podjele teksta, ni oznake lica⁶⁹.

3. — Feretićeve suvremenost i samostalnost⁷⁰ dolazi do izražaja i u pitanju samog autora **Pjesme nad pjesmama**. Sva kršćanska tradicija, slijedeći u tome židovsku tradiciju, pripisivala ju je, kao i ostale Mudrosne knjige, kralju Salomonu⁷¹. Odatle i ona oznaka na početku iste pjesme (I, 1) »**Salomonova Pjesma nad pjesmama**«, koja se nalazi redovito u svim biblijskim tekstovima još i danas⁷². To je mišljenje potrajalo sve do početka XIX stoljeća, kad se takav naslov počelo smatarti samo kao literarni ukras ili literarni pseudonim. Danas je to mišljenje općenito i među katoličkim publicistima, jer je općenito mišljenje da je ova pjesma o ljubavi nastala najvjerojatnije negdje u IV stoljeću prije Krista⁷³.

Stoga je razumljivo što Feretić pod utjecajem općeg mišljenja u ono doba u toj stvari ispušta uobičajeni naslov (I, 1) kako u proznom tako i u parafraziranom tekstu. Kao naslov svojoj parafrazi postavlja »**Počimlje Pisma Pisam**« i to izvan teksta, dok riječ »**Solomonova**« uopće ne spominje⁷⁴. Iz ovog proizlazi kako je Feretić uz drugo svestrano poznavanje ne samo teologije i svjetovnih znanosti pratio također i biblijsku znanost. Uopće je uočljiva činjenica što on u svim svojim djelima, pa i svjetovnim, veoma mnogo citira Sveto pismo, što je najbolji dokaz kako ga je vrlo dobro poznao.

61. ISTO, str. 70 i dalje.

62. ISTO, str. 67 i d.

63. ISTO, str. 72 i d.

64. ISTO, str. 73.

65. ISTO.

66. Uspor. EC, stupac 628-629; CORNELY-MERK, nav. dj., str. 504.

67. Uspor. J. HAMM, nav. dj.

68. P. SKOK, nav. dj., str. 60.

69. Uspor. BIBLIJA (izd. Stvarnosti), Dodaci, str. 273.

70. Uspor. P. SKOK, nav. dj., str. 60.

71. Uspor. EC, stupac 629-630; CORNELY-MERK, nav. dj., str. 504-505; BIBLIJA, cit. 266.

72. Uspor. I. ŠARIĆ, Sveto pismo, I i II izdanje; BIBLIJA 1968.

73. Uspor. EC, stupac 629; BIBLIJA 1968. str. 273 (Dodaci); CORNELY-MERK, nav. dj. str. 504-505.

74. P. SKOK, nav. dj., str. 64.

Radi toga Feretić počinje svoju parafrazu biblijskim drugim rečkom (I, 2) koji je njemu prvi:

**1. Nek' me kušne lobzom od ust svojih dragi,
Jersu paček vina sasci nega blagi⁷⁵.**

Stanovitu samostalnost i slobodu u prevođenju pokazuju Feretić i u tome što pojedine stihove prenosi iz jedne glave u drugu, tako npr. IV, 16 prenosi u glavu V, 1 koji stavlja u usta Zaručnice, dok je glava IV, uključivši i IV, 16 a i b, monolog Zaručnika. Budući da i VI, 1 postavlja u peto poglavlje, Feretićevo V poglavlje ima 18 stihova, dok ih u redovitim biblijskim tekstovima ima samo 16. Stoga VI, 1 kod Feretića je V, 18:

Divojčice Sionske

18. O prillipa v' žennah, kam vam dragi ide?

Kamose ukloni, i kuda ottide

Sada nam povijte, iskatga zajdemo.

U jedno sa vami, za daga najdemo⁷⁶.

Tako isto VII, 1 a postavlja u poglavlje VI, 12, ispred kojeg stavlja podnaslov »Zaručnica govori skupišću žudijskomu, kojese ima obratiti na virru Isusovu na svarhi od svita«:

12. Vрати povratise draga Sulamiti,

Vрати, povratise, da te možem zriti⁷⁷.

Stoga poglavlje VII — pod oznakom »Sveti Zaručnik govori od skupščine, iliti Saborišća žudijskoga, koje oće biti njegova nova zaručnica kadse bude obratiti na svarhi od svita« — počinje biblijskim VII, 1 b:

1. Što ćete viditi v' dragoj Sulamiti?

Akone dase v' njoj lik jak vojske kiti⁷⁸.

Feretićevo VII poglavlje ima 13 stihova, dok ih biblijski tekstovi imaju 14. Slično je i s VIII poglavljem, koje kod Feretića ima 15 stihova, dok ih drugi tekstovi imaju 14.

Svoj parafrazirani tekst Feretić završava s ovim dodanim stihovima kojih nema u biblijskom tekstu:

15.

A kad pako zima tužne smarti svane,

Daj da namse duše kod tebe nastane.

Nek za stolom tvojim mogu pirovati,

Koja ispivasmo stobbom uživati.

Amen⁷⁹.

4. — Feretićevo djelo ima svoje značenje, kako je već i sprijeda rečeno, i zbog toga što se tu radi ne samo o doslovnom prijevodu u prozi već i o slobodnom parafraziranom u stihovima. Feretić nam je u svojem rukopisu ostavio zapravo dva rada. Iza predgovora na prvih osam stra-

75. ISTO.

76. ISTO, str. 70.

77. ISTO, str. 71.

78. ISTO.

79. ISTO, str. 74.

nica u prozi o interpretaciji **Pjesme nad pjesmama** na ostalih 28 stranica donosi na svakoj drugoj stranici doslovni prijevod u prozi, a na svakoj drugoj u stihovima, tj. na lijevoj je stranici dao prijevod biblijskog teksta u prozi držeći se točno diobe u poglavlja i numeriranja biblijskih stihova uz neke manje izmjene, kako je sprijeda rečeno, a na desnoj strani pjesničku parafrazu u dvanaesticima s cezurom poslije šestoga sloga i s rimom **aa bb cc**. Iste podjele na glave i stihove držao se Feretić i u svojem parafraziranom djelu. I u proznom prijevodu kao i u pjesničkoj parafrazi dolazi do izražaja dramski karakter označujući točno što tko govori. Feretićeve prijevode **Pjesme nad pjesmama** imao je i svoj komentar⁸⁰.

Budući da se je Feretićeve rukopis zametnuo, vjerojatno kod pok. prof. Skoka, koji je imao nakanu još pisati o Feretićeve radu, a s njime i Feretićeve predgovor i komentar, ne mogu ovdje ništa reći o biblijskom tekstu koji je Feretić upotrebljavao kod prevođenja, kao ni iz kojeg je jezika prevodio (talijanskog ili latinskog, koje je vrlo dobro poznao), a niti koji je komentar upotrebljavao. Svakako iz sprijeda rečenog možemo pretpostaviti da je kod svog posla imao pred sobom jedno od novijih suvremenih izdanja, što se posebno vidi iz dramskog karaktera njegovog prijevoda i njegove pjesničke parafraze prema shvaćanju XVII i XVIII stoljeća i u pitanju autora iste pjesme.

Međutim, ovdje nastaje jedno drugo pitanje, tj. da li je Feretićeve pjesnička parafraza prijevod kojeg talijanskog ili latinskog suvremenog teksta, kako to pretpostavlja Skok i drugi, ili se ovdje radi o originalnom Feretićeve pjesničkom radu. Imajući na pameti da nam je Feretić u svojoj književnoj ostavštini ostavio i veliku zbirku pjesama (68 na broju!), uglavnom originalnih i nekoliko prijevoda nekih liturgijskih himana, kao i apologetsko-filozofsko djelo u stihovima (Apostrophe Controversistica) o Božjoj opstojnosti, skloni smo ustvrditi da se ovdje radi ne o prijevodu, već o originalnom Feretićeve pjesničkom djelu.

To isto zaključujem i iz njegova dodatka na završetku pjesničke parafraze, gdje pjeva:

VIII, 15 — Nek za stolom tvojim mogu pirovati,

Koja **ispivamo** stobbom uživati. Amen⁸¹.

Feretić ovdje jasno govori da je on parafraziranu **Pjesmu nad pjesmama** — **ispjevao**, a ne preveo. Prema tome radi se o originalnom Feretićeve pjesničkom radu.

To bi se dalo zaključiti i iz samog naslova ovog djela, koliko iz latinskog toliko i hrvatskog. U latinskom nepotpunom naslovu stoji: »**Omni haec Metro ilirico digesta**...«, dok se u proširenom hrvatskom čita: »... **redkom** (-metrom) **ilirički upravna** i u ovu knjižicu uložena trudom Ivana Feretića...«. U naslovu je zapravo riječ o onom dijelu sastavljenom (»digesta« — »upravna« »metro-redkom« trudom Ivana Feretića, dok o proznom govoru nema ni govora. Slično nalazimo i u njegovom drugom pjesničkom djelu »Apostrophe Controversistica«, gdje u naslovu čitamo »**Metro Ilirico dimensa**... ili hrvatski: »... u **Redki Iliričke** razmireno...« »Opus collectum, Cantatum et studiosae concina-

80. ISTO, str. 60; V. SPINČIĆ, nav. dj., str. 32-33.

81. Uspor. P. SKOK, nav. dj., str. 74.

tum« ili hrvatski: »Dilo Sabrano, ispivano i pomnjivo napravno...«⁸²

Stoga mislim da je Feretić uz svoju pjesničku parafrazu **Pjesme nad pjesmama** donio i doslovni biblijski tekst samo radi usporedbe jednog i drugog kao i radi boljeg razumijevanja same parafraze.

Iz svega iznesenog dade se zaključiti da je Feretićeve parafraze u stihovima uistinu njegovo originalno pjesničko djelo te da se ovdje ne može govoriti o prijevodu kao kod proznog dijela, gdje se svakako radi o prijevodu.

Završujući ovaj prikaz o Feretićevoj **Pjesmi nad pjesmama**, želim ovdje zabilježiti što je o Feretićevom kulturnom radu napisao akademik prof. Ivan Milčetić: »Uvažimo li, da je Feretić pisao svoja djela u malomu Vrbniku, u onako neznatnom kulturnom milieu-u, i da je bio jednostavni vrbanski pop, divimo se njegovoj želji za naukom, njegovoj uglednoj knjižnici, njegovoj spisateljskoj marljivosti i plodnosti, što mu zajamčuje čedno mjesto u istoriji hrvatske književnosti...«⁸³ i opet: »Feretić je već, kako se vidi, vijesnik novoga doba, predteča ilirizma, kada se već ide za općom prosvjetom naroda«⁸⁴. Doista ovo je Feretić imao pred očima kod pisanja svojih mnogobrojnih djela, kako to proizlazi iz njegovih predgovora ili iz naslova samog djela, kao kod zbirke pjesama, gdje se čita da je svoje pjesme »složio na veću slavu Božju i svetac njegovih, toliko je za hasan i korist duhovnu svakoga človika«⁸⁵

82. Vidi sprijeda — Feretićeve djela br. 4.

83. Uspor. I. MILETIĆ, .. Feretić, historik ..., str. 360.

84. ISTO, str. 358.

85. Vidi sprijeda — Feretićeve djela br. 6.